

ze «andere» televisie die in Franstalig België tot stand kwam moet gecopieerd worden maar dat er voldoende garanties bestaan opdat dergelijke experimenten ook in Vlaanderen zouden slagen. Anderzijds menen we dat de verschillen tussen Vlaanderen en Wallonië niet mogen overdreven worden en merken we op dat boeiende experimenten zoals Canal C te Namen en T.V.C. Gembloux zich slechts op enkele kilometers van de taalgrens bevinden.

In een periode waarin we overstelpt worden met gestandaardiseerde en internationale televisieproducties vinden we het hoogdringend dat er werk wordt gemaakt van een televisie die de burger informeert over en betreft in het gemeenschapsleven van zijn eigen stad of gemeente. Tevens werd in Wallonië aangevoerd dat de LTV of de GTV voor vele groeperingen de enige mogelijkheid is om eisen of standpunten aan een breder publiek bekend te maken en alzo enige reactie op gang te brengen.

De educatieve mogelijkheden van LTV of GTV zijn bovendien quasi onbeperkt. Het lijkt ons daarom onverantwoord dat de Vlaamse overheid de mogelijkheden tot experimenteren met een «andere» televisie zelfs nog niet in overweging neemt! Diezelfde kritische en wantrouwige houding die men hanteert ten opzichte van eventuele experimenten schijnt men niet te hanteren ten opzichte van commerciële televisie...

Voetnoten

(1) Canal Plus en Canal Emploi te Luik; Vidéo 600 te Verviers; No Télé te Tournai; T.V.C. Gilly (Charleroi); T.V.C. Gembloux; Canal C te Jambes (Namen); Vidéoscope te Rochefort; T.V.C. Ottignies.

Bibliografische gegevens

(1) Interviews met de promotors van de verschillende experimenten; interviews met de heer JOCQUET, M., binnen het Ministerie van Franse Cultuur, Service Audio-Visuel, belast met de evaluatie en de begeleiding en de evaluatie van de experimenten.

(2) Verscheidene artikels uit het tijdschrift *Vidéodoc*. Brussel, Edimedia, 1976-, 1-, maandelijks.

(3) De volgende rapporten:
Rapport d'évaluation des télévisions locales et communautaires, mei 1981.
Rapport de l'enquête sur les expériences de télévision locale ou communautaire, 1979.
(Ongepubliceerd materiaal opgesteld door het Ministerie van Franse Cultuur, Service Audio-Visuel).

De eindverhandeling van Luc Vandekerckhove, «Het profiel van de Nederlandse omroepverenigingen», Fac. Soc.Wet., Dep. Com. Wet., K.U.Leuven, juli 1982, 296 pp., promotor, Dr. W. Van der Biesen, vormt de basis van volgend artikel.

de nederlandse omroep: wordt lid!

luc vandekerckhove

Inleiding

Het huidig BRT-statuut werd pas drie jaar geleden goedgekeurd; toch wil de regering Martens-Gol, op aansturen van de liberale coalitiepartner, het «monopolie» doorbreken, waarbij het doel alle middelen heiligt. De liberalen hebben zelfs hun klassieke zendgemachtigde verenigingen weer uit de porseleinkast gehaald, waarbij gelonkt wordt naar het Nederlandse omroepbestel(1). Dit zou garant staan voor het toppunt van omroepdemocratie, pluralisme, objectiviteit, kwaliteit enz.; in ieder geval zou het niet lijden aan de vermeende BRT-kwalen, integendeel.

De Belgische supporters blijken meestal slechts over enige vage noties van dat bestel te beschikken. Daarbij dient de prangende vraag gesteld of zij de toenemende discussies over de fundamenteën én de praktische werking van het bestel in Nederland wel volgen. Over de vertrossing is reeds veel inkt gevloeid (te recht!)(2) en de overheid onderneemt met wisselend succes pogingen om de nivellering en commercialisering van de Gooise omroep tegen te gaan(3). Maar ook externe spoken bedreigen het bestel: de satellieten, de toenemende bekabeling, de RTL-plannen, lokale omroep enz.(4)

Op vraag van de VPRO heeft een commissie Van Doorn (ex-KRO-voorzitter en ex-CRM-Minister) zich reeds over de problematiek gebogen en in haar rapport aanbevelingen geformuleerd voor een toekomstige omroepstructuur(5).

In deze context past het de fundamenteën en actuele ontwikkelingstendensen van die Nederlandse omroep in herinnering te brengen, waarbij een beroep dient gedaan op het schaarse empirisch materiaal dat vertrossingstendensen kan aan-

tonen, bijvoorbeeld documenten van de NOS-studiedienst. J. Wieten heeft met een aantal medewerkers de televisie-actualiteitenrubrieken onderzocht op hun selectiecriteria en diversiteit. Eveneens via een mededelingsanalyse hebben wij gepoogd na te gaan in hoeverre het profiel van de Nederlandse omroeporganisaties doorsijpelt in hun totale programmering én de actualiteitenrubrieken op de buis(6).

Op basis van de literatuur én de empirische bevindingen kan men reeds een voorzichtig antwoord geven op de vraag in hoeverre de Nederlandse omroep nog hét model van «ideologische decentralisatie en pluriformiteit» kan genoemd worden. Aanzet hiertoe is de hoofdbevinding dat men 3 soorten omroeporganisaties kan onderscheiden(7). De AVRO, TROS en de VOO vormen de eerste categorie, de KRO, NCRV en de VARA de tweede; de derde categorie wordt gevormd door de EO en de VPRO.

De AVRO, TROS en VOO

De AVRO (Algemene Vereniging voor Radio Omroep) erfde van haar illustere voorlopers (de HDO en ANRO) de optie om een algemene (lees: dé Nederlandse) omroep te worden, «zonder voorkeur van enige godsdienstige of politieke richting en met streving naar terzijdestelling van al datgene wat andersdenkenden zou kunnen kwetsen»(8). Maar dit witte neutrale blazoen zou volgens critici teveel besmeurd zijn door blauwe liberale tinten, o.m. via de fusie van de ANRO met het werkgeversinitiatief NOV; al even klassiek is trouwens de ontkenning hiervan door de AVRO-top(9). Het onderzoek naar de actualiteitenrubriek «Televisier Magazine» kan spijtig genoeg deze discussie nog niet beslechten.

ten, omdat er onvoldoende eenduidige indicatoren voorhanden zijn. Wij stelden een Oranjegezindheid vast, terwijl J. Wieten meent dat de redactie «geen bijzondere voorkeur voor een bepaalde politieke richting aan de dag» legt, wat echter niet noodzakelijk betekent dat zij als een «ontmoetingspunt» fungeert of dat zij actief het «algemene» nastreeft (10). Vast staat wel dat de AVRO een typische amusementsomroep is, «wat o.m. blijkt uit de constatie dat het informatiepakket slechts zowat 20 % bedraagt van de zendtijd. Ter vergelijking: in 1977 behaalde de popmuziek op haar eentje 15 %, wat bijna het dubbele was van de actualiteitenrubriek.

Zowel de TROS als de VOO (respectievelijk Televisie en Radio Omroep Stichting, Veronica Omroep Organisatie) zijn typisch Hollands, want beide waaiden van de zee op het land. De TROS is het staartje van de REM-affaire en de VOO is de legale omdoping van de populairste zeezender aller tijden, Radio Veronica (11). Beide groeiden op korte tijd fenomenaal, voornamelijk dank zij het grote aanbod van pretentieloos amusement (ongeveer 80 %). Hun statuten zijn slechts dekmantels om aan zendtijd te geraken; in de praktijk worden (sommige?) bepalingen al dan niet grof met de voeten getreden. Zo betoogt de TROS in haar statuten de individuele creativiteit, de zelfwerkzaamheid en het onafhankelijk denken van haar luisteraars en kijkers te bevorderen, evenals de bewustwording van de menselijke waardigheid als individu in de gemeenschap; daarenboven wil ze two way-communicatie bevorderen en «ideologisch» neutraal zijn (d.w.z. geen binding hebben met partij, Kerk, enz.) (12).

De actualiteitenrubriek Aktua-TV is, niettegenstaande de gekunstelde deducties van de redactie uit de TROS-«filosofie», een regelrechte aanfluiting van die basisprincipes. Vooreerst bevat de rubriek meer amusement dan actualiteiten en ligt hierop het accent. G. Komrij herdoopte Aktua terecht in TROS-Amusa (13). Maar de vrome intenties uit de statuten worden juist beknot (o.a. het recht van wederhoor, o.m. door de rechts-dogmatische stellingnamen van de redactie rond «favoriete thema's» als bewapening, monarchie, communisme, bootvluchtelingen, corruptie e.d.). Partijpolitiek gezien vindt de liberale VVD makkelijk een opening van Aktua, wat eveneens waar lijkt voor de Christen-Democraten. Het onderzoek confirmeert de

stelling van G. Komrij dat «het ware gezicht van de TROS» niets anders is dan «de uitjouwning van de enkeling» (14). De meer nuchtere S. Piët schreef zelfs: «De TROS zegt het niet met zoveel woorden, maar in feite maakt zij haar kijkers avond na avond uit voor imbeciel, debiel, achterlijk, smaakgedepriiveerd en nog veel erger. Als ontvanger valt er weinig meer aan te doen, behalve de knop om te draaien» (15).

De VOO draagt voornamelijk ook het neutraliteitsbeginsel in het vaandel; verder streeft men naar een positieve benadering van het maatschappelijk gebeuren, waarbij men de tegenstellingen niet wil verscherpen en waarin men streeft naar het inzichtelijk maken van allerlei ontwikkelingen in die maatschappij. Veronica kent zich in de omroep een vernieuwingstaak toe en wil aandacht besteden aan de jongeren.

In de praktijk is Veronica inderdaad een jongerenomroep die de vertrouwslijnen nog consequenter doortrekt dan de collega's AVRO en TROS. Zo bevatte het programma-aanbod in 1977 25 % detectiveseries en 13 % popmuziek. De «actualiteitenrubriek» «Info» (die onlangs terecht werd omgedoopt tot «Infoshow») bevat ei zo na geen actualiteiten, wat het inzichtelijk maken van maatschappelijke toestanden zeker niet bevordert. Op die manier wordt de benadering van problemen ook handig omzeild. De Veronica-informatie is dus een schoolvoorbeeld van vrijblijvendheid.

Samenvattend kan men stellen dat de AVRO, TROS en VOO op en top vertrouwd zijn en aldus op het massa-publiek mikken. Dit lukt hen overigens op een overtuigende manier. Door het ontbreken van de vereiste identiteit (de TROS heeft reëel een andere identiteit dan die welke statutair voorgeschreven is) voldoen zij niet meer aan het «ideologisch criterium» van de omroepwet terwijl men ook vraagtekens kan plaatsen achter hun interpretatie van de eis «tot redelijke onderlinge verhoudingen tussen de verschillende programmacategorieën» (16). De omroepwet verbiedt ook winstgevende activiteiten voor zover ze niet ter realisering van de omroepaak bestemd zijn. W. Wennekes heeft echter overtuigend aangetoond dat de omroepactiviteiten van deze drie zendgemachtigden slechts een fractie (produktiemiddel) zijn van andere business (17).

G. Fasel en J. De Wolf stellen dan ook terecht dat de vertrouwing zich niet al-

leen doorzet op het niveau van de programma's, maar ook op het niveau van de productie en consumptie van het omroepbedrijf (18). Hierbij kan gerefereerd worden naar de concurrentieslag rond de programmabladen (19).

KRO, NCRV en VARA

Deze tweede categorie van omroeporganisaties vertoont enkele merkwaardige gezamenlijke ontwikkelingstendensen. In de hoogdagen van de verzuilde Nederlandse samenleving (die min of meer samenvielen met het ontstaan van de omroep) zetten respectievelijk de Katholieken, Protestanten en socialisten de radio in als wapen voor hun emancipatiestrijd. Op een militante manier verkondigden de KRO (Katholieke Radio Omroep) en de NCRV (Nederlands Christelijke Radio Vereniging) elk hun eigen beleving en belijdenis van de Blijde Boodschap, terwijl de VARA (Vereniging van Arbeiders Radio Amateurs) als spreekbuis van de SDAP (Sociaal Democratische Arbeiderspartij) en het NVV (Nederlands Vak Verbond) de sociaal-democratische boodschap propageerde.

Zij werden alle drie het slachtoffer van de ontzuiling in de samenleving, zodat ze de scherpe kantjes van de beginselen en programma-aanbod begonnen af te ronden. Dit leidde echter tot hevige identiteitsdiscussies die bij de NCRV zodanig hoog opliepen dat zich hieruit de Evangelische Omroep (EO) afscheurde om terug een orthodox-protestantse koers te varen.

In hun huidige doelstellingen steunen deze drie omroeporganisaties op twee pijlers. Enerzijds propageren zij hun traditionele waarden om op die manier de oude achterban nog te behouden, wat echter op een minder militante manier gebeurt. Anderzijds mikt men op een massapubliek. Via een flink pak amusement, een scheut pluralisme en progressieve aandacht voor onrecht in de informatieprogramma's wil men dit veroveren. Een toets van de omroeppraktijk aan de respectieve beginselen levert globaal gezien geen problemen op. Via deze dubbele benadering kunnen zij zich veel permitteren zonder hun eigen grenzen te buiten te gaan. De algemene programmering en de informatieverschaffing zijn inderdaad conform aan die beginselen. Zo hebben de NCRV en de VARA heel wat aandacht voor respectievelijk Christen-Democratische en sociaal-democra-

tische politici; beide informeren vanuit respectievelijk een christelijke en sociaal-democratische achtergrond, maar dit wordt er niet vingerdik opgelegd. Politici uit andere partijen komen bv. ook aan bod.

De hoofdbekommernis van de actualiteitenrubrieken gaat inderdaad uit naar de actualiteit, wat erg uitgesproken lijkt bij «Brandpunt» van de KRO; niettemin heeft deze redactie veel aandacht voor Roomse aangelegenheden.

Deze drie omroepen zijn dus voortdurend op zoek naar een *modus vivendi* tussen de geprofileerde en professionele programmamakers, waarbij blijkt dat zij lijden aan de vertrossing als een proces. Een indicator hiervan vormt de herhaaldelijke formulewijziging van de drie actualiteitenrubrieken, of het opduiken van een dagsluiting door een dominee na «Kojak».

EO en VPRO

Tot voor kort waren de EO en de VPRO (afkomstig van de Vrijzinnige Protestantse Radio Omroep) de kleine broertjes van het omroepkwartier, daar zij meestal schipperden boven de minimumgrens om zendtijd te kunnen behouden. De VPRO kende dit jaar echter een massale ledenaangroei, zodat een promotie naar B-omroep er willicht inzit (20). De EO is het rechtstreeks gevolg van de vertrossingsverschijnselen bij de NCRV: de achterban wilde terug een authentieke bijbelverkundiging, zonder vrijblijvendheid en zonder afbotting van de geprofileerdheid. De EO bedient hen dan ook volmondig op hun wenken, o.m. door rechtlijnig traditioneel orthodox-protestantse standpunten te herhalen rond controversiële thema's als abortus e.d. De Vrijzinnig-Protestanten opteerden aanvankelijk voor een nationale omroep, maar richtten toch de V.P.R.O. op teneinde zich intern beter te organiseren. Stilaan deconfessionaliseerde deze en ontloopte zich tot een humanistische, progressieve en avant-gardistische omroep. Het epitheton ornans «enfant terrible» is volkomen op zijn plaats en ligt in de lijn van het auto-imago. Geheel in de lijn van haar doelstellingen brengt de VPRO dikwijls controversiële programma's, zowel naar inhoud als vorm; professionalisme is haast uit den boze.

Niettegenstaande de EO en de VPRO qua filosofie mekaar antipoden vormen, lijken zij erg op mekaar. Zo hebben zij elk

een informatiepakket dat schommelt rond de 45 à 50 %. Een aantal programma-categorieën komen bij hen dan niet of bijna niet voor: sport, kwissen, detectives e.d., waaruit al dadelijk volgt dat zij zich inderdaad niet richten tot de grote massa.

Door hun geprofileerde en niet-gestandaardiseerde programmakeuze komen zij paradoxaal genoeg in botsing met de omroepwet, die in artikel 13 een «totaalprogramma» eist (21). Dit onderschrijft de stelling van Schaafsma dat dit artikel vertrossing bevordert en ingaat tegen het «ideologisch criterium», of in zijn termen, de bevestigingsclausule (22). De omroepwet is dus intern contradictoerisch!

Besluit

De eisen van de omroepwet betreffende totaalprogramma en ledenaantal vormen voor de AVRO en TROS een alibi om op de massa te mikken, wat hen aardig lukt. Door hun risicoloze programmering beschikken zij over meer dan 750.000 leden, terwijl de VOO (die deze «truc») nog stringenter toepast) hen pijlsnel achterna schiet (23). De tussencategorie (KRO, NCRV en VARA) lijdt dus aan de vertrossing als proces en zit geprangd tussen de weinig of niet vertruste organisaties (EO en VPRO) en het vorige trio. In de programmering en het informatiebeleid wordt dan ook naar de twee andere categorieën gelonkt. Merkwaardig genoeg zijn ze zelfs aan elkaar gewaagd qua ledental, dat in dezelfde orde van grootte ligt: tussen de 520.000 en 615.000 (24). Dé Nederlandse omroep is dus niet verlost. Het fenomeen slaat enkel op enkele omroeporganisaties en enkele tendensen. Toch is er nog enige profilering te bespeuren. Het onderzoek is echter nog te schaars en fragmentarisch om dit te expliciteren. Bovendien kan de tijdsfactor tussen de verschillende studies ook een rol spelen. Toch zullen deze conclusies de Nederlander iets meer leren over de realiteit achter de glimmende telefoonnummers op het scherm.

Voetnoten

(1) D. VERHOFSTADT, *Het einde van het BRT-monopolie*, Antwerpen, Kluwer, 1982, o.a. p. 78-85.

(2) Enkele «klassiekers» hierin zijn: J. BARDOEL, J. BIERHOFF, B. MANSCHOT, P. VAS-TERMAN, *Marges in de media. Het verbroken contact tussen omroep en publiek*, Baarn, Het Wereldvenster, 1975; GROEP TRIFOLIUM, *Televisie en vertrossing*, Amersfoort, De Horstink, (Dic-Map nr. 58), 1976; G.J. PEELEN, *Van verlossing tot vertrossing. De ontwikkeling van het Nederlandse massamedium van emancipatiemechanisme tot eenheidsworst*, Baarn, In den toren, 1976.

(3) Zo werden reeds de ledentallen om zendtijd te verkrijgen verhoogd en heeft ex-CRM-Minister Gardeniers stappen ondernomen om de commerciële nevenactiviteiten van de omroeporganisaties letwat te fnuiken. Recentelijk plaatste een Groningse rechtbank het monopolie van de omroepbladen op programma-gegevens op de helling.

(4) P. TE NUYL, «De aanval op het bestel komt niet uit de lucht te vallen», in *Massacommunicatie*, VIII, (1980), 3-4, p. 123-136.

(5) A. OVERSTE, «Commissie Van Doorn en de toekomstige omroepstructuur», in *Massacommunicatie*, IX, (1981), 3, p. 126-138.

(6) J. WIETEN, WERKGROEP DIVERSITEIT, *Tv-actualiteitenrubrieken: Selectiecriteria en diversiteit*, Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Perswetenschap, Vakgroep Massacommunicatie, 1980; L. VANDEKERCKHOVE, *De aftakeling van het profiel der Nederlandse omroeporganisaties. Proeve tot bewijsvoering via programma-analyse en analyse van de actualiteitenrubriek*, KUL, niet gepubliceerd practicumwerk in de Tweede Kandidatuur Sociale Wetenschappen, 1979.

(7) We hebben het enkel over de organisaties die A-, B-, C-zendtijd verworven hebben; de kleine zendgemachtigden zoals bv. het Ikon vallen buiten beschouwing.

(8) Het artikel 4 van de huidige statuten heeft deze optie ruimer en gedifferentieerder uitgewerkt.

(9) Zie o.m. J. Bank, «Een halve eeuw omroephistorie in hoofdlijnen», in W. HUYGEN, (red.), *AVRO 50 jaar. Historie en perspectieven*, T. Hilversum, De Boer, 1973, p. 47.

(10) J. WIETEN, WERKGROEP DIVERSITEIT, *op. cit.*, p. 160.

(11) Zie o.m. J. GORUS, *Piratenzenders. Europese en internationale aspecten*, Antwerpen, Scriptoria, 1977; R. OUT, *Veronica een jaar later*, Zeist, De beuk d'erin, 1975.

(12) Artikel 2 van de statuten.

(13) G. KOMRIJ, *Horen, zien en zwijgen*, Amsterdam, Arbeiderspers, 1977, p. 11.

(14) G. KOMRIJ, *op. cit.*, p. 169.

(15) *NRC-Handelsblad*, 11-1-1979.

(16) Dit «ideologisch criterium» is het artikel 13, lid 2, 4e van de omroepwet: «Zij (= de omroeporganisaties) moeten in zodanige mate gericht zijn op de bevestiging van in het volk levende culturele of godsdienstige dan wel geestelijke behoeften, dat hun uitzendingen uit dien hoofde geacht kunnen worden van algemeen nut te zijn».

(17) W. WENNEKES, *Het Web. Muziek, radio, televisie, platen: de reusachtige business van het Nederlandse amusement*, Amsterdam, Weekbladpers, Vrij Nederland Dossier, 1979.

(18) G. FASEL, J. DE WOLF, *Vertrossing, de TROS en nu verder*, Nijmegen-Amsterdam, (scriptie), 1978, p. 6.